

ARTIKKEL

Isolasjon i skandinaviske fengsler

Skandinavisk praksis og etableringen av et skandinavisk isolasjonsnettverk

Av Peter Scharff Smith,¹ e-post: pss@humanrights.dk
Thomas Horn,² e-post: thomas.horn@jus.uio.no
Johannes F. Nilsen,³ e-post: j.f.nilsen@nchr.uio.no
og Marte Rua,⁴ e-post: marte.rua@jus.uio.no

Bruken av isolasjon overfor innsatte i fengsel har vært gjenstand for kritikk mange forskjellige steder i verden. Det har også vært tilfellet i Danmark, Norge og Sverige. I Skandinavia er det særlig bruken av isolasjon i varetekt som har vært kritisert av innenlandske og utenlandske eksperter, fagfolk og organisasjoner.

Det er ikke overraskende at bruken av isolasjon tiltrekker seg oppmerksomhet. Isolasjon er et drastisk inngrep i den enkeltes liv, og går langt utover de sterke begrensninger som allerede følger av alminnelig frihetsberøvelse. Isolasjon er kjennetegnet ved at fanger tilbringer 22–24 timer av døgnets timer alene på cellen, samt at meningsfylt sosial kontakt typisk er redusert til et minimum. I de skandinaviske landene er isolasjon av fengselsinnsatte et av de mest restriktive inngrepene som man kan utsettes for.⁵

Isolasjon utgjør ikke bare en ekstrem begrensning av en borgers frihet og livsvilkår, men utsetter også den fengslede for helsemessig fare. Skadevirk-

---

1 Institutt for Menneskerettigheter, København.

2 Institutt for offentlig rett, Universitetet i Oslo.

3 Norsk senter for menneskerettigheter, UiO.

4 Institutt for kriminologi og retts sosiologi, UiO.

5 Hvis man ser bort fra dødsstraff, er isolasjon av langtidsdømte blitt betegnet som «the furthest point of the repertoire of sanctions and compulsions available to a liberal democratic state outside time of war»; Richard Sparks, Anthony E. Bottoms & Will Hay: *Prisons and the Problem of Order*, 1996, s. 30. Et annet svært markant inngrep er beltefiksering, som normalt anvendes meget sparsomt i fengsler, men kan være en dagligdags foreteelse i lukkede psykiatriske institusjoner.

ninger av isolasjon er veldokumentert i vitenskapelig litteratur. Isolasjonens virkninger har vært undersøkt i for eksempel USA, Canada, Sveits, Norge, Sverige og Danmark. Samlet sett er konklusjonen klar: Mangelen på psykologisk meningsfylt sosial kontakt innebærer risiko for helseskader. Forskning vitner blant annet om angst og depresjon, og i noen tilfeller psykose.⁶ Studier har også påvist forhøyet forekomst av selvsykdom og selvmord sammenlignet med fanger som har ordinært fellesskap.⁷ Individuelle reaksjoner kan variere – noen håndterer isolasjon bedre enn andre. Negative helseeffekter kan oppstå allerede etter få dager, og skaderisikoen stiger for hver dag som går.⁸ Det er et problem at ingen kan vite på forhånd hvordan en person vil reagere på isolasjon.

Selv der bruken av isolasjon ikke får helsemessige følger, er det uansett tale om et usedvanlig sterkt inngrep i den enkeltes liv. Den europeiske menneskerettighetsdomstol (EMD) har lagt til grunn at bruk av isolasjon i seg selv utgjør et inngrep i retten til «private life» etter artikkel 8, og domstolen har minnet om at «when a person's personal autonomy is already restricted, greater scrutiny [should] be given to measures which remove the little personal autonomy that is left».⁹

Selv om isolasjon er et meget sterkt maktmiddel, benyttes det likevel både rutinemessig og ofte i skandinaviske fengsler. Det er derfor viktig å opprettholde et kritisk fokus på alle former for isolasjon i fengsler og andre forvaringssteder.

Dette underbygges av de menneskerettslige anbefalingene på området, som tilsier at isolasjon bare bør benyttes i «eksepsjonelle tilfeller».¹⁰ Bruken av forskjellige former for isolasjon i skandinaviske fengsler ligger imidlertid langt over et nivå der det vil være riktig å si at isolasjonen bare anvendes i

6 Se bl.a. Peter Scharff Smith: «The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature», i: Michael Tonry (red.): *Crime and Justice*, vol. 34, 2006; H.S. Andersen 2004: «Mental Health in Prison Populations: A Review – with Special Emphasis on a Study of Danish Prisoners on Remand», *Acta Psychiatrica Scandinavica Supplementum* 110(424):5-59; Craig Haney: «Mental Health Issues in Long-Term Solitary and 'Supermax' Confinement», *Crime & Delinquency* 49(1), 2003.

7 Se bl.a. Yngve Hammerlin, *Selvmord og selvmordsnærhet i norske fengsler – selvmordsforebyggende arbeid i fengsel*, Kriminalomsorgens utdanningscenter 2009. Her beskrives isolasjon i varetekt som en viktig risikofaktor i en livssituasjon som for mange innsatte er dårlig, se f.eks. s. 89–90. En diskusjon av litteraturen på området og av spørsmålet om isolasjonsfengsling er direkte årsak til selvmord og selvsykdom, se Smith i Tonry (red.) 2006, s. 493 og 498 f.

8 Smith i Tonry (red.) 2006, s. 495.

9 EMD *Munjaz v. United Kingdom* (17.07.2012) avsnitt 80.

10 Se «21st General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)», (1. August 2010 – 31. July 2011), s. 50. Se også FN's spesialrapportør for tortur, rapport om isolasjon, A/66/268 punkt 75 (i punkt 89 og 91 brukes uttrykket «a last resort»). I UN Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment (A/Res/43/173, 9. desember 1988) brukes kriteriet «strictly required», jf. prinsipp 36. Tilsvarende formuleringer finnes også i en rekke rapporter om enkeltstater.

«eksepsjonelle tilfeller». Både i Norge, Sverige og Danmark har man en historie på dette området som vitner om utstrakt bruk av isolasjon fra 1800-tallet og fremover.¹¹ Den utenlandske kritikken på området har særlig vært rettet mot bruken av isolasjon i varetekt, og kritikken har vært reist av organer som Europarådets torturkomité CPT, FNs torturkomité CAT og FNs spesialrapportør for tortur.

På denne bakgrunn har forfatterne av denne artikkelen ønsket å starte et skandinavisk isolasjonsnettverk. Etter vårt syn er det ikke tilstrekkelig fokus på den omfattende bruken av isolasjon i skandinaviske fengsler og problemene dette medfører – ikke minst i forhold til de isolasjonsfengslede helse og rettssikkerhet. I tillegg kan også pårørende bli sterkt påvirket av isolasjonsfengslingen. Dette gjelder blant annet barn som opplever at en av foreldrene fengsles i isolasjon.¹² Ved å opprette et slikt nettverk ønsker vi å styrke utvekslingen av relevant informasjon, og dermed kunnskapsnivået på dette området – både med hensyn til forskning, fengselsarbeid, offentlige myndigheter, medier og det øvrige sivilsamfunnet. Nettverket er derfor åpent for både forskere, embedsmenn, fengselsfaglig personale, advokater, ansatte i politi og påtalemyndighet, dommere, helsepersonale, fanger, relevante NGO-er og andre som måtte ha en faglig og seriøs interesse på dette området. Mer informasjon finnes på vår nettside.¹³

I det følgende skal vi først kort se nærmere på skadevirkninger av isolasjon, for så å berøre de relevante menneskerettslige standarder på området. Deretter vil vi beskrive hvordan isolasjon anvendes til en lang rekke forskjellige formål forskjellige steder i verden; herunder vil vi behandle en rekke mer spesifikke skandinaviske problemstillinger.

ISOLASJONENS SKADEVIRKNINGER

Isolasjonens virkninger har vært drøftet i mer enn 150 år.¹⁴ Allerede på 1800-tallet utviklet det seg flere steder utbredt enighet om at isolasjon har markante skadevirkninger. USAs høyesterett slo for eksempel fast i 1890 at isolasjon «was an additional punishment of the most important and painful character». Retten beskrev malende hvordan bruken av isolasjon på 1800-tal-

11 Se bl.a. Roddy Nilsson: *En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet* (1999); Peter Scharff Smith: *Moralske hospitaler. Det moderne fængselsvæsens gennembrud 1770–1870* (2003); Espen Schaanning: *Menneskelaboratoriet. Botsfængslets historie* (2007). Se også Thomas Horn, «Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (ph.d.-avhandling under arbeid).

12 Se Peter Scharff Smith & Janne Jakobsen: *Når straffen rammer uskyldige. Børn af fængslede i Danmark* (2010), s. 163 f.

13 <http://www.jus.uio.no/ikrs/forskning/prosjekter/isolasjon/index.html>

14 Se f.eks. Peter Scharff Smith: «Fra det moderne fængselsvæsen til Guantanamo. Isolationsfængsling, læger, fangebehandling og afhøringsmetoder 1830 til i dag», *Bibliotek for Læger*, vol. 198, mars 2006.

let hadde skadet de innsattes mentale helbred.¹⁵ I Europa trakk man ikke på samme tid slike håndfaste konklusjoner, men i løpet av 1800-tallets annen halvdel ble helseskadelige virkninger av isolasjon gjentatte ganger beskrevet også av europeiske eksperter.¹⁶ En rekke land, inkludert Norge, Sverige og Danmark, fortsatte imidlertid langt inn på 1900-tallet å bruke isolasjon i henhold til den såkalte Pennsylvania-modellen i stor stil. I boken *Problems in Prison Psychiatry* konkluderte imidlertid Wilson og Pescor i 1939 med at innsatte i Pennsylvania-fengsler «went insane instead of being reformed». Den kontinuerlige bruken av isolasjon, både natt og dag, ble også beskrevet som usivilisert.¹⁷

Etter andre verdenskrig blusset diskusjonen om isolasjonens virkninger opp på nytt. Under den kalde krigen ble den vestlige verden oppmerksom på kommunistiske indoktrineringsprogrammer som blant annet involverte bruk av isolasjon.¹⁸ Samtidig begynte man omfattende studier av sensorisk isolasjon. Her undersøkte man hvordan reduksjon i sansemessig stimuli påvirker individet.¹⁹ Fra 1970-tallet så man et stigende antall studier av virkningene av isolasjon i alminnelige fengsler i USA og Europa. Med få unntak har denne forskningen påvist betydelige negative helsemessige konsekvenser av isolasjon. Slik sett er det rimelig å konstatere at

«solitary confinement – regardless of specific conditions and regardless of time and place – causes serious health problems for a significant number of inmates. The central harmful feature is that it reduces meaningful social contact to an absolute minimum: a level of social and psychological stimulus that many individuals will experience as insufficient to remain reasonably healthy and relatively well functioning.»²⁰

Når det gjelder virkningene av isolasjon, har de forskjellige studier påvist alt fra mindre fysiske og psykologiske problemer til uttalte og alvorlige mentale lidelser. Noen av de virkninger som forekommer i flest isolasjonsstudier, er konsentrasjonsvansker, hallusinasjoner, angst, depresjoner, sløvhets og passivitet, selvmordstanker samt aggressiv atferd og selvskading. Den store dan-

15 In re Medley, 134 U.S. 160 [1890].

16 Se f.eks. Peter Scharff Smith: «Sindssyge bag tremmer. Fanger, fængselslæger og isolasjonsfængsling ca. 1830–1930», i: Edith Mandrup Rønn & Inger Hartby (red.): *Det forrykte menneske. Den psykisk syge i historien*, Skippershoved 2006.

17 J.G. Wilson & M.J. Pescor: *Problems in Prison Psychiatry*, Idaho: Caldwell, 1939, s. 24.

18 Se f.eks. Robert J. Lifton: *Thought Reform and the Psychology of Totalism. A Study of «Brainwashing» in China*, The University of North Carolina Press, 1989, samt Smith i *Bibliotek for Læger*, vol. 198, mars 2006.

19 Disse studiene var innledningsvis inspirert av D.O. Hebbs teori om sansestimulasjon, jf. Henrik Steen Andersen «Sensorisk deprivation», *Ugeskrift for læger* 154/39, 21. september 1992, s. 2665.

20 Smith i Tonry 2006, s. 503.

ske isolasjonsundersøkelsen på 1990-tallet viste blant annet høyere frekvens av angst og depresjoner blant de isolerte.²¹ Norsk og svensk forskning har også dokumentert anselige negative helsemessige følger av isolasjon under varetekt.²² Nylig konkluderte en svensk studie med at bruken av isolasjon under varetekt (dvs. «håkte» med restriksjoner) forårsaket høyere frekvens av «psykisk ohälsa» i denne gruppen varetektsfengslede. Igjen ble «bristen på menneskelig kontakt» identifisert som en årsak.²³

Når det gjelder mulige langtidsvirkninger av isolasjon, er forskningen begrenset. Noen studier viser at mange raskt får det bedre når de kommer ut av isolasjon, mens andre studier peker på omfattende langtidsvirkninger.²⁴ Ifølge en amerikansk studie skaper isolasjon i såkalte Supermax-fengsler «its own set of psychological pressures that, in some instances, uniquely disable prisoners for freeworld reintegration». En kanadisk studie fant «agoraphobia or panic disorder» blant kvinner som hadde opplevd isolasjonsfengsling.²⁵ Lignende resultater har vært funnet i dansk kvalitativ forskning.²⁶ Dansk forskning har også påvist at bruken av isolasjon kan ha langtidsvirkninger for de involverte familiene, og ikke bare den isolasjonsfengslede selv.²⁷

ISOLASJON OG MENNESKERETTLIGE STANDARDER

Det er ikke vårt formål å gi en detaljert fremstilling av de menneskerettslige standarder på dette området. Interesserte må i så fall benytte annen litteratur.²⁸ På det overordnede plan kan man likevel si at konvensjoner som Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK), FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) og FNs torturkonvensjon (CAT) ikke oppstiller noe uttrykkelig forbud mot bruk av isolasjon. Praksis fra EMD viser også at det

21 Henrik Steen Andersen, Tommy Lillebæk & Dorte Sestoft: «Isolasjonsundersøgelsen» (1994), og av samme forfattere: «Efterundersøgelsen – en opfølgingsundersøgelse af danske varetsarrestanter» (1997).

22 Tor Gamman: «Om bruk av isolasjon under varetektsfengsling», *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskap* 2001 (s. 88); Bengt Holmgren, Thomas Frisell & Bo Runeson: «Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner», Kriminalvården, Utvecklingsenheten 2011.

23 Bengt Holmgren, Thomas Frisell & Bo Runeson: «Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner», Kriminalvården, Utvecklingsenheten 2011, s. 23.

24 For en grundig diskusjon av spørsmålet om langtidsvirkninger, se Smith 2006, s. 495 f.

25 Haney 2001, s. 11, og Joane Martel: «Solitude and Cold Storage: Women's Journeys of Endurance in Segregation», Edmonton, Canada: ACI Communication 1999, s. 85 f.

26 Ida Koch: «Isolationens psykiske og sociale følgervirkninger», *Månedsskrift for Praktisk Lægegerning*, 60 (juni), 1982, s. 378.

27 Se Smith & Jakobsen 2010, s. 163 f.

28 Se f.eks Engbo & Smith 2012; Thomas Horn: «Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (ph.d.-avhandling under arbeid); «Nasjonal institusjon for menneskerettigheter, Bruk av isolasjon i fengsel – Norsk lov og praksis i et menneskerettslig perspektiv, Temarapport 2012; Peter Scharff Smith: «Solitary Confinement – History, Practice, and Human Rights Standards», *Prison Service Journal* no. 181, 2009.

er en høy terskel før bruk av isolasjon anses som en krenkelse av forbudet mot tortur og umenneskelig og nedverdiggende behandling i EMK artikkel 3. EMD har derfor blitt anklaget for «a lack of imagination, or at least of judicial understanding of the impact of solitary confinement upon prisoners and too ready an acceptance of state interests».²⁹ Nyere EMD-praksis kan imidlertid tyde på at domstolen i økende grad anerkjenner at isolasjon er helseskadelig.³⁰ Statene kan derfor bli gjenstand for strengere vurdering i fremtiden. Domstolen er også blitt mer opptatt av statenes begrunnelser for bruk av isolasjon, og fremhever i økende grad behovet for rettssikkerhetsgarantier, herunder presise lovhjemler, betryggende saksbehandling, tilstrekkelig helse- og fengselstilsyn samt effektiv etterprøvning av vedtak. Et område som foreløpig er lite utviklet i praksis, er vernet for den personlige livsutfoldelse etter EMK artikkel 8. EMD-praksis viser imidlertid at innsatte har rett til menneskelige relasjoner og et visst minstemål av sosial kontakt. Automatisk og ukritisk bruk av isolasjon, som for eksempel i norsk politiarrest (se nedenfor), vil derfor kunne komme i strid med denne bestemmelsen.³¹

Hvis man derimot ser på relevant menneskerettslig «soft law», har linjen konsekvent vært at isolasjon bare bør anvendes i helt spesielle tilfeller («extraordinary circumstances» eller «exceptional circumstances»)³² Anbefalinger fra FNs torturkomité (CAT) og Europarådets torturkomité (CPT) har typisk vært at statene enten bør avskaffe eller begrense bruken av isolasjon – avhengig av hvilken form for isolasjon man har uttalt seg om. En viktig utvikling er også at CPT i 2011 utformet strenge retningslinjer vedrørende isolasjon, nedfelt i CPT Standards.³³ FNs spesialrapportør for tortur har videre uttalt seg sterkt kritisk om bruken av isolasjon i fengsler, og har blant annet anbefalt at

29 Jim Murdoch, *The Treatment of Prisoners – European Standards* (2006), s. 255.

30 Se bl.a. Babar Ahmad v. The U.K. (2012), § 207 f.

31 Se nærmere i Thomas Horn: «Er isolasjon av innsatte i politiarrest i strid med EMK artikkel 8?», *Tidsskrift for strafferett* 2012, s. 26–60, og Thomas Horn: «Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (ph.d.-avhandling under arbeid).

32 For CPT se blant annet 21st General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)», (1. August 2010 – 31. July 2011), s. 50. Innenfor Europarådssystemet gjelder også De europeiske fengselsregler fra 2006, som anbefaler at «solitary confinement shall be imposed as a punishment only in exceptional cases and for a specified period of time, which shall be as short as possible» (regel 60.5), samt at «special high security or safety measures shall only be applied in exceptional circumstances» (regel 53.1). For CAT se CAT Concluding Observations for Denmark (1997) A/52/44 punktene 181 og 186, Sverige A/52/44 (1997) punkt 225, Norge A/53/44 (1998) punkt 156, Frankrike CAT/C/FRA/CO/3 (2006) punkt 19 og CAT/C/FRA/CO4–6 (2010) punkt 26. Tilsvarende følger også av UN Body of Principles for the Protection of All Persons under Any Form of Detention or Imprisonment, prinsipp 36, og fra uttalelser fra FNs menneskerettsråd (HRC), jf. HRC Norge 2011, CCPR/C/NOR/CO/6, punkt 11.

33 Se 21st General Report of the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)», (1. August 2010 – 31. July 2011), s. 39 f. Disse retningslinjene blir nå sitert av EMD, se f.eks. Babar Ahmad and others v. UK (2012) avsnitt 207.

«isolasjonsfengsling [bør] forbys av alle stater som straff eller som pressmiddel», at man bør ta «skritt for å avskaffe bruken av isolasjon i varetekt», samt at man forbyr enhver form for isolasjon av barn og psykisk syke. FNs spesialrapportør for tortur anbefalte videre en 15 dagers maksimumsgrense for bruk av enhver form for lovlig isolasjon i fengsler, og oppfordret alle til å følge den såkalte Istanbul-erklæringen om isolasjonsfengsling.³⁴ Denne erklæringen ble vedtatt av en gruppe internasjonale eksperter i desember 2007. I erklæringen anbefales blant annet at det må gjøres en vesentlig innsats for å gi isolasjonsfengslede mulighet for meningsfylt sosial kontakt med andre – det vil si kontakt med alt fra andre innsatte til fengselspersonale, psykologer og psykiatere, og ikke minst mulighet for kontakt med familie og venner.³⁵

Man kan diskutere i hvilken grad de skandinaviske land har lyttet til kritikken og akseptert de underliggende premissene for den. Som det vil fremgå i det følgende, er det i hvert fall et faktum at bruken av isolasjon i Norge, Sverige og Danmark ikke er avgrenset til «exceptional circumstances».³⁶

BRUKEN AV ISOLASJON – FORMÅL OG PRAKSIS

Isolasjon benyttes på forskjellige måter forskjellige steder i verden. Felles for stort sett alle fengselssystemer er likevel at man i større eller mindre utstrekning bruker isolasjon som disiplinærstraff, og ofte også anvender isolasjon som forebyggende tiltak overfor grupper av innsatte som angivelig er vanskelige å kontrollere. I en rekke tilfeller kan det være vanskelig å avgrense de forskjellige formålene med isolasjonsbruken, og de forskjellige måtene isolasjon praktiseres på. Dette kan blant annet skyldes at det reelle formålet med isolasjonsbruken kan avvike fra det formelle formålet. I ulike jurisdiksjoner finnes det i tillegg forskjellige lovgivningsmessige begrunnelser og ulike isolasjonsformer som kan overlape i praksis. Typologien nedenfor kan derfor diskuteres, og er heller ikke fullstendig uttømmende. Typologien skulle likevel gi et godt overblikk over de mest anvendte isolasjonsformer og en rekke av begrunnelsene for bruk av isolasjon:

34 United Nations General Assembly, A/66/268, s. 21 f.

35 The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement. Adopted on 9. December 2007 at the International Psychological Trauma Symposium, Istanbul.

36 F.eks. har norske myndigheters offisielle holdning vært den samme som CPTs og FNs; isolasjon skal brukes der det er «strengt nødvendig». Dette kommer til uttrykk så vel i rundskriv fra Riksadvokaten og Justisdepartementet som i forarbeidene til bestemmelsen om fullstendig isolasjon i straffeprosessloven. Da sistnevnte bestemmelse ble vedtatt, uttalte man også at «[f]ormålet med lovendringen er å etablere en praksis som gjør at Norge ikke lenger får kritikk fra internasjonale kontrollorganer for omfanget og varigheten av bruken av isolasjon». Se Riksadvokatens rundskriv 4/2006 s. 2, Justisdepartementets Rundskriv G-16/02 s. 3 og Ot.prp. nr. 66 (2001–2002) s. 135 og s. 136.

1. Isolasjon som middel for å skape moralsk forbedring.
2. Isolasjon som middel til «tankereform».
3. Isolasjon som pressmiddel og forhørsverktøy.
4. Isolasjon under varetekt for å hindre bevisforspillelse.
5. Isolasjon i politiarrest.
6. Isolasjon som disiplinærstraff.
7. Isolasjon av hensyn til orden og sikkerhet.
8. Isolasjon av praktiske hensyn.
9. Isolasjon som et særlig strengt regime for dødsdømte.
10. Såkalt frivillig isolasjon.
11. Utlendingsrettslig isolasjon.

Alle disse innesperringsformene praktiseres normalt på en måte som samsvarer med definisjonen av isolasjon slik den følger av Istanbul-erklæringen, og slik den er referert av FNs spesialrapportør for tortur:

«[T]he physical isolation of individuals who are confined to their cells for twenty-two to twenty-four hours a day. In many jurisdictions prisoners are allowed out of their cells for one hour of solitary exercise. Meaningful contact with other people is typically reduced to a minimum. The reduction in stimuli is not only quantitative but also qualitative. The available stimuli and the occasional social contacts are seldom freely chosen, are generally monotonous, and are often not empathetic.»³⁷

ISOLASJON SOM MIDDEL TIL MORALSK FORBEDRING

Isolasjon som middel til moralsk forbedring ble institusjonalisert gjennom det såkalte moderne fengselsvesenets gjennombrudd i perioden fra 1820-tallet og frem til 1860-tallet. Formålet var ikke bare å straffe de innsatte, men også å forbedre dem. På 1820- og -30-tallet brøt to fengselsmodeller gjennom i USA – Auburn-modellen og Pennsylvania-modellen. Disse fengselsmodellene ble deretter kopiert i stor stil over hele den vestlige verden. Pennsylvania-modellen innebar nesten total isolasjon – isolasjon i cellen, under lufting, under gudstjeneste og under transport rundt i fengselet. Nettopp denne ekstreme isolasjonsmodellen ble spesielt populær i Norge, Sverige og Danmark, der

---

37 Jf. «The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement. Adopted on 9. December 2007 at the International Psychological Trauma Symposium, Istanbul», jf. FNs spesialrapportør for tortur sin særskilte anbefaling om isolasjon fra 2011, A/66/268.

den dannet grunnlaget for etableringen av et nytt moderne fengselsvesen.³⁸ Selv om de færreste i dag vil hevde at isolasjon er et middel til forbedring av innsatte, er mange av de fengslene som fremdeles benyttes i Skandinavia, opprinnelig konstruert som Pennsylvania-fengsler.

ISOLASJON SOM MIDDEL TIL «TANKEREFORM»

En beslektet isolasjonsmetode, som stammer fra kommunistiske tilbakeholdelses- og forhørsmetoder under den kalde krigen, er anvendelsen av isolasjon som middel til å oppnå «tankereform» – populært kalt hjernevask.³⁹ FNs torturrapportør har for eksempel mottatt informasjon om bruken av langvarig isolasjon på en kinesisk «re-education facility» for kvinner, hvor «detainees alleged that they were held [in small solitary confinement cells] for up to 60 days, where they received 'traï ning' to induce them to renounce their beliefs».⁴⁰

ISOLASJON SOM PRESS- OG FORHØRSVERKTØY

Isolasjon har flere steder og i forskjellige sammenhenger blitt anvendt for å presse innesperrede personer til å tilstå eller videreggi beviser. Isolasjon har for eksempel blitt benyttet med fullt overlegg med dette mål for øye på Guantánamo i løpet av 2000-tallet, samt i amerikansk-kontrollerte fengsler i Irak og Afghanistan i samme periode. Her ble isolasjon benyttet sammen med andre forhørsteknikker og forskjellige former for fysiske og psykiske overgrep.⁴¹ Denne praksisen var typisk en del av en forhørsprosess, hvor forhørspersonalet forsøkte å utnytte virkningene av isolasjonen slik at fangene ble mer medgjørlige og samtidig kom med ytterligere informasjon. Slik utviklet mange av

38 Se bl.a. Roddy Nilsson: «En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelsesystemet under 1800-talet» (1999); Peter Scharff Smith: *Moralske hospitaler. Det moderne fængselsvæsens gennembrud 1770–1870* (2003); Espen Schaanning: *Menneskelaboratoriet. Botsfengslets historie* (2007); Thomas Horn, «Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (ph.d.-avhandling under arbeid). I Danmark bygget man dog også Auburn-fengsler, jf. Smith 2003.

39 Kathleen Taylor: *Brainwashing. The Science of Thought Control*, Oxford University Press, 2004. Se også Peter Scharff Smith: «Fra det moderne fængselsvæsen til Guantanamo. Isolasjonsfængsling, læger, fangebehandling og afhøringsmetoder 1830 til i dag», *Bibliotek for Læger*, vol. 198, Marts 2006.

40 2008 General Assembly report – A/63/175, s. 19.

41 Se f.eks.: «Broken Laws, Broken Lives. Medical Evidence of Torture by US Personnel and its Impact», Physicians for Human Rights, June 2008, s. 77 f.; «Report on Torture and Cruel, Inhuman, and Degrading Treatment of Prisoners at Guantanamo Bay, Cuba», Center for Constitutional Rights, July 2006, s. 16 f.; Peter Scharff Smith: «Fra det moderne fængselsvæsen til Guantanamo. Isolationsfængsling, læger, fangebehandling og afhøringsmetoder 1830 til i dag», *Bibliotek for Læger*, vol. 198, mars 2006, s. 28 f.

de amerikanske innesperrings- og forhørsforløpene seg til tortur. Som det vil fremgå nedenfor, har spørsmålet om press også vært diskutert i forbindelse med den skandinaviske praksisen med isolasjon under varetekt.

ISOLASJON UNDER VARETEKT FOR Å HINDRE BEVISFORSPILLELSE

I Danmark, Norge og Sverige har det i mange år vært en utstrakt bruk av isolasjon i forbindelse med varetekt. Formålet er bl.a. å unngå kollusjon, dvs. at de arresterte forstyrrer etterforskningen. I Danmark har denne praksisen siden sent på 1970-tallet vært gjenstand for omfattende kritikk, ikke minst fremført i regi av den danske «Isolationsgruppen» i Retspolitisk forening.⁴² Særlig siden 1990-tallet har det på dette området vært rettet omfattende internasjonal kritikk mot både Norge, Sverige og Danmark.

CPT har behandlet isolasjonsproblematikken inngående i rapporter fra besøk i Norge, Sverige og Danmark. Sverige er besøkt fem ganger, Danmark fire ganger, og Norge mottok sitt femte besøk i 2011. Ved samtlige besøk hittil er isolasjon av varetektsfengslede (som i Sverige finner sted under betegnelsen «restriksjoner») blitt kritisert. I 1990 kunne medlemmer av CPTs delegasjon eksempelvis fortelle om danske varetektsarrestanter i Vestre Fængsel som hadde sittet mellom 2 og 21 måneder i isolasjon, og som viste tydelige symptomer på skadevirkninger. CPT anbefalte bl.a. at isolasjon under varetekt kun skulle anvendes «in exceptional circumstances».⁴³

Sverige fikk lignende kritikk i 1991, og i Kronobergshäktet i Stockholm fant CPT «wholly unacceptable conditions of detention for many of the prisoners held in the establishment». En utlending hadde for eksempel sittet isolert i åtte måneder med totalt besøksforbud (unntatt advokat), og uten kontakt med andre innsatte. Restriksjonene ble til og med opprettholdt etter domfellelse, fordi dommen var påanket.⁴⁴ I 2003 kunne CPT for eksempel konstatere at i Göteborg-området i Sverige satt nesten to tredjedeler av alle varetektsarresterte med restriksjoner, hvorav 93 prosent verken hadde adgang til felleskap, telefon eller besøk.⁴⁵

Under et besøk i Norge i 1993 konstaterte CPT bl.a. at et stort antall varetektsfanger satt «in conditions of virtual solitary confinement», og fant det uakseptabelt at dette var alminnelig praksis under de første fire uker av varetektsfengslingen.⁴⁶ Bekymringen for bruk av isolasjon av varetektsfengslede og domfelte har etter dette vært et tilbakevendende tema i alle CPTs rapporter

42 Se bl.a. Ida Koch & Bent Sørensen: «Isolation – en plet på det danske retssystem», i Jepsen og Lyhne (red.): *Retspolitiske utfordringer. Dansk Retspolitisk Forening 1978–2003*, København 2003.

43 CPT, Visit Report, Denmark. Visit 1990, Section: 13/65.

44 CPT, Visit Report, Sweden. Visit 1991. Section: 26/58.

45 CPT, Visit Report, Sweden. Visit 2003, s. 27.

46 CPT, Visit Report, Norway: Visit 1993, Section: 22/45.

til og med komitéens siste besøk i Norge i 2011.⁴⁷ Ved besøket i 2005 kom komitéen med flere anbefalinger om innstramninger i regler og praksis vedrørende restriksjoner overfor varetektsfengslede, inkludert anbefaling om innføring av en absolutt maksimumsgrense for isolasjon i straffeprosessloven.⁴⁸

Den engelske jussprofessoren Rod Morgan, som gjentatte ganger har besøkt skandinaviske fengsler som medlem av CPT, har sammenlignet den skandinaviske varetektspraksisen med den israelske bruken av såkalt «moderat fysisk press» overfor terrormistenkte (en praksis som i 1999 ble kjent lovstridig av Israels høyesterett). Poenget er at isolasjon av arresterte – uavhengig av myndighetenes hensikt – i praksis utgjør psykisk press i en situasjon der man som regel kun kan komme ut av isolasjon hvis man kommer med en tilståelse: «This is the Scandinavian way. And can it always be said that the psychological pressure is moderate?» spør Morgan retorisk og tar skarpt avstand fra både den skandinaviske og (tidligere) israelske metoden.⁴⁹

Andre har fremmet lignende beskyldninger, og flere danske forsvarsadvokater har for eksempel gjentatte ganger anført at isolasjon av varetektsarresterte i Danmark rent faktisk fungerer og anvendes nettopp som utpressing.⁵⁰ Norske undersøkelser vitner også om at varetektsfanger opplever isolasjon eller restriksjoner som et sterkt press for å tilstå eller komme med opplysninger, uansett om det er tilsiktet eller ikke.⁵¹ Det er neppe tvil om at varetektsfengslingen relativt lett kan utvikle seg til såkalt «tilståelsesarrest» når den rettslige årsaken til fengslingen bortfaller ved en eventuell tilståelse.⁵² En svensk studie har argumentert for at restriksjoner under varetektsfengsling kan resultere i «en mycket stor påfrestning som kan medföra att den frihetsberövades förutsättningar att ta tillvara sin rätt och förbereda sitt försvar begränsas i avsevärd utsträckning».⁵³ I Norge finnes det dessuten holdepunkter for at politiet har vært inspirert av «amerikanske» avhørsmetoder. I den se-

47 Se CPTs rapporter fra deres inspeksjoner i Norge i 1993, 1997, 1999, 2005 og 2011, tilgjengelig på <http://www.cpt.coe.int/en/>.

48 CPT, Visit Report, Norway: Visit 2005, Section: 52/56.

49 Rod Morgan: «Moderate Psychological Pressure: the Scandinavian Way?», *Kritisk Juss* nr. 3 1999, s. 204.

50 Smith 2006. Vedr. CPTs omtale av isolasjon som pressmiddel, se f.eks. CPT, Visit Report, Denmark: Visit 2002, Section 19/44, samt Visit Report, Norway: Visit 1999, Section 18/39, CPT Visit Report Norway: Visit 2005, Section 54 på <http://www.cpt.coe.int/en/>.

51 Se Liv Finstad & Anne Lise Gjetvik: *Varetektsfanger forteller*, KS-serien, nr. 3–90, Institutt for kriminologi og strafferett, Universitetet i Oslo 1990, s. 35; Liv Lunde: «Den europeiske torturkomiteen med kritikk av Norge», *Kritisk Juss* nr. 3 vol. 24, 1997, s. 198–202; Trond Danielsen & Wilhelm Meek Hansen: *Kvalitet i varetektsarbeidet: en undersøkelse fra Oslo fengsel om varetektsinnsatte med restriksjoner*, Oslo: KRUS, 2002, s. 36.

52 Anders Bratholm: *Pågrepelse og varetektsfengsel* (1957), s. 150 f.

53 Sofia Lindow: «Häktning, restriktioner och falska erkännanden ur ett tvärvetenskapligt perspektiv», Juridiska fakulteten vid Lunds Universitet 2008. En tilsvarende argumentasjon fremmes i Bengt Holmgren, Thomas Frisell & Bo Runeson: «Psykisk hälsa hos häktade med restriktioner», Kriminalvården, Utvecklingsenheten 2011, s. 23.

nere tid har man riktignok endret undervisningen på Politihøgskolen vesentlig, mye som følge av Asbjørn Rachlews forskning og undervisning innenfor dette temaet.⁵⁴ Som beskrevet ovenfor vil imidlertid isolasjon under varetekt uavhengig av politiets intensjoner kunne fungere som et pressmiddel. Norske myndigheters kommunikasjon med CPT etterlater tvil om man har tatt dette tilstrekkelig inn over seg.⁵⁵

I Sverige ligger bruken av isolasjon under varetekt («håkte») fortsatt på et meget høyt nivå, og anvendes til og med rutinemessig overfor barn. Sverige synes også å være det landet som har gjort minst på dette området. Da CPT besøkte Sverige i 2009, noterte komitéen for eksempel at det ikke var gjort noe lovgivningsmessig for å redusere restriksjonene siden komitéens forrige besøk i 2003. Komitéen var denne gangen særlig opptatt av restriksjoner overfor unge varetektsarrestanter, og var «particularly concerned by the fact that all juvenile prisoners interviewed at Gothenburg Remand Prison had been subject to restrictions (in particular, no association with other prisoners and no visits) for two to three months». CPT betegnet en slik praksis som «drakonisk», og observerte selv isolasjonsskader blant de innsatte.⁵⁶ Ifølge den svenske Kriminalvårdens egen statistikk var 50 prosent av alle varetektsfengslede i 2012 underlagt restriksjoner.⁵⁷ Den svenske Barnombudsmannen har i en ny rapport beskrevet hvordan selv barn rutinemessig settes i isolasjon både i politiarrest og under varetekt i Sverige. Videre uttales det i rapporten at barna behandles på en måte som er «helt oacceptabel» og vitner om «systematiske och mycket långtgående brister i efterlevandet av frihetsberövade barns grundläggande mänskliga rättigheter».⁵⁸ Til tross for klare anbefalinger fra bl.a. FN's barnekomité har heller ikke Danmark forbudt bruken av isolasjon overfor barn. Det har da også skjedd de siste årene at barn har sittet i isolasjon under varetekt i Danmark. Samtidig er det tale om et meget begrenset antall tilfeller, som på ingen måte kan måle seg med den svenske praksisen. I 2008 satt fire barn i isolasjon under varetekt i Danmark, mens det ikke forekom med noen barn i 2009, og ett barn i 2010.⁵⁹ Så er det til gjengjeld gledelig at Norge i 2012 innførte forbud mot bruk av fullstendig isolasjon i varetekt over-

54 Asbjørn Rachlew: «Norske politiavhør i et internasjonalt perspektiv», *Tidsskrift for strafferett* 2003, s. 400, og Asbjørn Rachlew: «An evaluation of the Norwegian Police officers perception of investigative interviewing; Implications for training.», Liverpool, 1999.

55 Se CPTs kommunikasjon med norske myndigheter i CPT/Inf(94)11 punktene 13, 15, 60 og 64, CPT/Inf(94)12 s. 16, CPT/Inf(97)11 punktene 34 og 37, CPT/Inf(98)3 s. 10–11, CPT/Inf(2000)15 punkt 41, også omtalt i Thomas Horn: «Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (ph.d.-avhandling under arbeid).

56 CPT, Visit Report, Sweden. Visit 2009. Section 35/38.

57 <http://www.kriminalvarden.se/sv/Statistik/Restriktioner/Statistik-restriktioner/> (senest besøkt 03.09.13.).

58 Barnombudsmannen: «Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och håkte», 2013, s. 4.

59 Se «Statistik om isolationsfængsling» fra Justitsministeriets Forskningskontor, juni 2009, desember 2010, samt desember 2011.

for mindreårige, selv om delvis isolasjon og andre former for restriksjoner som i praksis innebærer isolasjon, fortsatt er tillatt.⁶⁰

I Danmark er bruken av isolasjon betydelig redusert over en lengre periode, siden det på slutten 1970-tallet oppstod en meget omfattende offentlig dansk debatt om denne praksisen. Mens man i 1983 kunne loggføre 1936 isolasjonsfengslinger under varetekt, var tallet i 2010 helt nede i 127 tilfeller.⁶¹ På slutten av 1970-tallet ble isolasjon brukt i over 40 prosent av varetektsfengslingene. I perioden fra 2001 til 2006 lå tallet omkring 8–10 prosent. I 2010 opplevde kun 1,9 prosent av alle varetektsfengslede å bli plassert i isolasjon.⁶² I 2011 var det imidlertid en betydelig økning i forhold til 2010, idet 2,8 prosent av alle varetektsfengslede ble plassert i isolasjon. Den gjennomsnittlige varigheten av isolasjon var den samme i 2010 og 2011 (24 dager), men antallet isolasjonsfengslinger steg med 46,5 prosent fra 127 i 2010 til 186 i 2011.⁶³ Utviklingen er samlet sett uansett meget positiv, og i 2010 var Danmark nede på et omfang som ligger nært opp til å kunne betegnes som «eksepsjonelt». Man bør likevel huske at bruken av isolasjon fortsatt ikke lever opp til konklusjonen i den offisielle danske «Isolationsundersøgelsen» fra 1997, som på legefaglig og psykologisk grunnlag anbefalte «at man ikke øger belastninger forbundet med varetægtsfængsling ved at anvende isolation».⁶⁴ I tillegg må man huske på at en del av dem som formelt sett ikke er undergitt isolasjon, likevel kan komme til å være varetektsfengslet under isolasjonslignende forhold (se nedenfor).

Også i Norge har omfanget av isolasjonsbruken falt betydelig, fra om lag 35 prosent i perioden før 2003 til om lag 12–15 prosent i løpet av de siste årene.⁶⁵ Selv om omfanget av isolasjonsbruken i Norge har gått en del ned siden 2001, ligger Norge altså betydelig dårligere an enn Danmark. I tillegg viser flere norske studier at fullstendig isolasjon svært ofte benyttes selv om faren for kollusjon er abstrakt formulert og ikke hviler på en grundig og konkret vurdering. For eksempel konkluderte en undersøkelse fra den norske Riksadvokaten med «at bare 17 prosent av påtalemyndighetens begjæringer om va-

60 <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/presesenter/pressemeldinger/2012/nye-regler-for-unge-lovbrytere.html?id=670228> (besøkt 19/9 2013).

61 Se Smith i *Social Kritik* 2005, samt «Statistik om isolationsfængsling» fra Justitsministeriets Forskningskontor, desember 2011.

62 Se Smith i *Social Kritik* 2005, samt «Statistik om isolationsfængsling» fra Justitsministeriets Forskningskontor, desember 2011.

63 Se «Anvendelsen af varetægtsfængsling i isolation i 2011», Rigsadvokaten d. 19 juni 2013, Journal nr. RA-2011-120-0030.

64 Henrik Steen Andersen, Tommy Lillebæk & Dorte Sestoft: «Isolationsundersøgelsen, varetægtsfængsling og psykisk helbred», Justitsministeriet 1994.

65 Kriminalomsorgen: Kriminalomsorgens årsstatistikk 2003–2012, jf. Thomas Horn: «Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (ph.d.-avhandling under arbeid).

retektsfengsling med isolasjon oppfylte selv det milde krav til konkretisering som følger av gjeldende rett». ⁶⁶

Selv om omfanget av isolasjonsbruken er blitt redusert både i Danmark og Norge, er det imidlertid vesentlig å huske på to ting:

Dels er det naturligvis stadig nødvendig å sikre de isolasjonsfengslede (uavhengig av antall) tilgang til tilstrekkelig meningsfylt sosial kontakt. De eksisterende regler er meget løst formulert og etablerer ikke tilstrekkelige minimumsstandarder. Reglene kan derfor ikke sies å være tilfredsstillende. ⁶⁷

Derneft er det et åpent spørsmål hvor mange av de øvrige varetektsfengslede som av forskjellige årsaker likevel ender opp under isolasjonslignende forhold. For det første er mange av de danske arresthusene grunnleggende innrettet på basis av en isolasjonspraksis, og inneholder derfor ikke ordentlige lokaler til fellesaktiviteter. Flere steder forsøker man å kompensere for dette bl.a. ved å tillate innsatte noen timers fellesskap to og to på cellene, mens man i noen arresthus også tillater et omfattende fellesskap blant større grupper av varetektsfengslede. Også i Norge medfører enkelte fengslers mangel på dagtilbud, samt bygningstekniske og bemanningsmessige forhold, at varetektsfanger som ikke er ilagt isolasjon, i praksis likevel kan sitte isolert store deler av døgnet. ⁶⁸ Videre synes bruken av såkalt «brev- og besøkskontroll» å være særdeles omfattende under varetekt både i Danmark og i Norge. ⁶⁹ Dette er i høy grad til hinder for en fungerende kontakt med omverdenen og dermed adgangen til sosial kontakt. I det hele tatt er varetektregimet særdeles inngripende, og i Danmark er ikke engang telefonsamtaler til familie og barn normalt tillatt for en varetektsfengslet.

ISOLASJON I POLITIARREST

Et annet område er bruk av isolasjon i politiarrest. I Norge brukes isolasjon automatisk og rutinemessig i politiarresten, og det til tross for at oppholdet i fullstendig isolasjon i politiarresten kan vare så lenge som ti dager. I prinsip-

---

66 Riksadvokatens publikasjoner 1/2003: «Restriksjoner ved varetekt – undersøkelse av praksis første halvår 2002». Se også Jostein Bakke/Tor-Geir Myhrer: «Begjæring om varetekt med restriksjoner – en undersøkelse av praksis», Politihøgskolens skriftserie nr. 3/2009, og Anette Angelsen: «Rettens begrunnelser for varetektsfengsling i isolasjon», masteravhandling ved UiO 2011. Se videre Thomas Horn: «Isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (ph.d.-avhandling under arbeid) og Thomas Horn: «Varetekt som risikoøvelse», *Kritisk Juss* 2011 (37), s. 56.

67 Jf. Engbo & Smith 2012, s. 140 f.

68 Se under mellomtittelen «Isolasjon av praktiske hensyn» nedenfor.

69 Dessverre finnes ingen offisiell statistikk på det sistnevnte området i Danmark, men ved besøk i forskjellige arresthus kan man konstatere at det godt kan være langt over en tredjedel av de varetektsfengslede som sitter på slike restriksjoner. Tall fra Norge indikerer at ca. 40 prosent av de varetektsinnsatte utsettes for brev- og besøksrestriksjoner, se Thomas Horn: «Fullstendig isolasjon i varetekt – bidrag til en rettspolitisk vurdering» (ph.d.-avhandling under arbeid).

pet skal den innsatte overføres til ordinært fengsel innen to døgn, men problemet er at denne fristen ikke gjelder ved mangel på fengselsplasser. Resultatet er at om lag 20–40 prosent av dem som overføres til fengsel, har sittet isolert i mer enn to døgn i politiarresten.⁷⁰ Dette til tross for at det ikke foreligger noen hjemmel for isolasjon, og uten at det gjennomføres noen vurdering av behovet for isolasjon. Denne ukritiske bruken av isolasjon innebærer trolig systematiske krenkelser av EMK.⁷¹ Til sammenligning synes bruk av isolasjon i politiarrest å være et ukjent problem i Danmark, der siktede bringes til ordinære arresthus innen 24 timer.⁷² I Sverige kan isolasjon også finne sted i politiarrest. Som allerede beskrevet praktiseres dette til og med ganske rutinemessig overfor tilbakeholdte barn, normalt i opptil fire dager.⁷³

ISOLASJON SOM DISIPLINÆRSTRAFF

I Danmark har det funnet sted en voldsom økning i bruken av isolasjon som disiplinærstraff (såkalt straffecelle) i dette årtuset. Økningen overstiger langt den veksten som i samme periode har vært i fangebefolkningen. Denne isolasjonsformen gjennomføres på helt samme måte som utelukkelse fra fellesskap, dvs. enten i en særlig isolasjonsavdeling, i egen celle eller i en arresthuscelle, men maksimalt for en periode på fire uker for domfelte og to uker for varetektsarrestanter.⁷⁴ Straffecelle kan bl.a. anvendes for (forsøk på) unnvikelse, innsmugling, besittelse eller inntak av alkohol, nektelse av å avgi urinprøve, vold eller trusler, grovt hærverk og andre grove eller oftere gjentatte forseelser.⁷⁵

Til tross for den voksende menneskerettslige kritikken av fengslenes bruk av isolasjon er denne økningen et resultat av en helt bevisst politikk. Da den danske regjeringen i 2004 lanserte sin «nulltoleranse-politikk» mot narkotika, valgte den å skjerpe disiplinærstraffene. I den forbindelse ble det bevilget knapt 8 mill. kroner til innretning av 30 nye isolasjonsceller i de åpne fengslene.⁷⁶ Dette gjenspeiles i statistikken ved at bruken av straffecelle nærmer seg en tredobling i forhold til nivået i 2001. En annen medvirkende årsak kan være at det er flere gjengmedlemmer, med påfølgende sikkerhetsproblemer i fengslene. I 2001 ble straffecelle brukt i 1289 tilfeller, mot hele

70 Kriminalomsorgens årsstatistikk 2011, s. 11. Usikkerheten skyldes usikkerhet knyttet til friststart/fristavbrudd.

71 Se Thomas Horn: «Er isolasjon av innsatte i politiarrest i strid med EMK artikkel 8?», *Tidsskrift for Strafferett* 2012, s. 26–60.

72 Ifølge opplysninger fra det danske Institut for Menneskerettigheder basert på kontakt med Københavns politi, Østjyllands politi, Nordjyllands politi og den danske Politiskolen.

73 Barnombudsmannen «Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte», 2013.

74 Strafffuldbyrdelsesloven § 70, stk. 1, og Retsplejeloven § 775, stk. 1.

75 Strafffuldbyrdelsesloven § 68, stk. 2.

76 Årsrapport for Kriminalforsorgen 2004, 15.04.2005. Se Engbo & Smith 2012, kapittel 7.

3044 ganger i 2011.⁷⁷ I 2012 har det skjedd et mindre fall i forhold til året før, da straffcelle ble anvendt i 2892 tilfeller.⁷⁸ Det er under alle omstendigheter tale om en isolasjonspraksis som ligger svært langt over hva man kan betegne som anvendelse i «eksepsjonelle tilfeller». Det er tvert imot tale om særdeles omfattende og rutinemessig bruk av isolasjon. Dessuten knytter det seg visse menneskerettslige og rettssikkerhetsmessige problemer til bruken av straffcelle og andre disiplinære foranstaltninger i danske fengsler og arresthus.⁷⁹

Norge er kommet lenger på dette området. Stortinget vedtok i 2001 at bruk av fullstendig isolasjon som disiplinærstraff ikke lenger er tillatt.⁸⁰ Kriminalomsorgen kan imidlertid fortsatt ilegge isolasjon som umiddelbart tiltak i inntil 24 timer ved mistanke om disiplinærbrudd.⁸¹ Samtidig er det påvist en rekke problemer knyttet til bruken av isolasjon som forebyggende tiltak.⁸² Blant annet på grunn av svært skjønnsmessige inngrepshjemler for isolasjon på sistnevnte grunnlag, og antallet registrerte vedtak, er det grunn til å frykte at isolasjon fortsatt brukes som disiplinærstraff, men nå formelt under en annen merkelapp (se nærmere nedenfor).

ISOLASJON AV HENSYN TIL ORDEN OG SIKKERHET

I de fleste fengselssystemer er det et antall innsatte som myndighetene finner det meget vanskelig å håndtere under normale forhold. Særordninger med langvarig isolasjon anvendes dessverre ikke sjelden overfor denne type innsatte. Denne praksisen er teknisk sett ikke en straff, men begrunnes snarere som en form for forebyggende isolasjon av fanger som vurderes enten å ville forsøke å flykte fra fengslet eller forstyrre fengselsordenen. Internasjonalt sett er det en tendens til at det er et høyt nivå av psykisk sykdom blant denne gruppen av innsatte – hvilket også er tilfellet hos personer som utsettes for isolasjon som straff.⁸³ I de seneste årene har det i noen jurisdiksjoner vært en økning i bruken av slik isolasjon, og det mest kjente eksempelet er de norda-

77 Jf. Engbo & Smith 2012, kapittel 7, samt Kriminalforsorgen: «Statistik 2011», s. 36.

78 Kriminalforsorgens Statistik 2012, s. 32.

79 Se Engbo & Smith 2012, s. 279 f.

80 Se Lov nr. 21 av 18. mai 2001 om gjennomføring av straff mv. («Straffegjennomføringsloven»).

81 Straffegjennomføringsloven § 39, jf. § 40. Dessuten kan utelukkelse fra fritidsfelleskap som straff («reaksjon») ilegges opptil 20 dager ved påviste disiplinærbrudd, se straffegjennomføringsloven § 40 annet ledd bokstavene c, d og e. Dette betyr at man er fratatt felleskap utenom formiddagen om man har jobb eller skole, og hele døgnet om man ikke deltar på dagaktiviteter.

82 Nasjonal institusjon for menneskerettigheter, «Bruk av isolasjon i fengsel – norsk lov og praksis i et menneskerettslig perspektiv», Temarapport 2012, s. 5 og 40 f.

83 Peter Scharff Smith: «The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A Brief History and Review of the Literature», i Michael Tonry (red.): *Crime and Justice*, vol. 34, 2006, s. 451 f.

merikanske Supermax-fengslene.⁸⁴ Også i de skandinaviske landene er denne formen for isolasjon vanlig, om enn i mindre omfang enn i det nordamerikanske fengselssystemet.

I Danmark betegnes forebyggende isolasjon normalt som «utelukkelse fra fellesskap», og kan iverksettes blant annet for å forebygge unnvikelse, voldssom atferd eller av øvrige sikkerhetshensyn.⁸⁵ Det er ikke fastsatt en maksimal øvre grense for varigheten av isolasjonen, men bare i helt særlige tilfeller kan isolasjonsperioden overstige tre måneder. Som eksempel på en langvarig plassering i isolasjon kan nevnes en drapssømt innsatt som var isolert på grunn av unnvikelserisiko fra november 1998 til august 2000.⁸⁶ Denne formen for isolasjon benyttes regelmessig i danske fengsler og arresthus: 688 ganger i 2001 og 741 ganger i 2011, mens tallet falt til 582 i 2012.⁸⁷ Fallet i 2012 må betegnes som positivt, og skyldes sannsynligvis nye regler på området, som trådte i kraft 1. april 2012. Med flere hundre årlige utelukkelse fra fellesskap er det likevel stadig tale om en rutinemessig bruk av denne isolasjonsformen. I 2012 hadde 30 utelukkelse fra fellesskap en varighet på over 28 dager, mens 74 hadde en varighet på 15–28 dager.⁸⁸

Også i Norge brukes denne kategorien av isolasjon under betegnelsen «utelukkelse fra fellesskapet som forebyggende tiltak».⁸⁹ Utelukkelsen kan være hel eller delvis, og «bare strekke seg utover ett år dersom innsatte selv ønsker det».⁹⁰ Likevel kan en ny ettårig periode påbegynnes etter at fangen er prøvd ut i et fellesskap, noe som betyr at også fanger som er imot isolering, kan holdes i isolasjon som et forebyggende sikkerhetstiltak på ubestemt tid.⁹¹ Formelt skal denne formen for isolasjon bare ilegges for å forhindre fremtidige hendelser. En annen sak er at inngrepet vil kunne benyttes som straff i praksis, blant annet på grunn av vagt definerte vilkår for bruk. For fanger på avdelinger med særlig høyt sikkerhetsnivå, og de forvaringsdømte, gjelder det imidlertid ingen absolutt tidsskranke utover at inngrepet ikke må være uforholdsmessig.⁹²

Det er vanskelig å fastslå med sikkerhet hvor stort omfanget av denne typen isolasjon er, da det ikke engang eksisterer offentlig tilgjengelig statistikk

84 Craig Haney: «Mental Health Issues in Long-Term Solitary and 'Supermax' Confinement», *Crime & Delinquency* 49(1) 2003; Sharon Shalev: «Solitary control and punitive isolation: 'new' forms of solitary confinement in Supermax prisons of the USA», Ph.d. thesis, London 2005, s. 48; Lorna Rhodes: *Total Confinement. Madness and Reason in the Maximum Security Prison* (2004); Roy King: «The rise and rise of supermax: An American solution in search of a problem?», *Punishment and Society* (1), 1999.

85 Straffuldbyrdsloven § 63, stk. 1. Se nærmere i Engbo & Smith 2012, kapittel 7.

86 Referert i *UfR 2004.931 Ø*.

87 Kriminalforsorgens Statistikk 2012, side 33.

88 Kriminalforsorgens Statistikk 2012, side 33.

89 Jf. straffegjennomføringsloven § 37.

90 Straffegjennomføringsloven § 37 (4).

91 Ståle Eskeland: *Strafferett*, Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 2006, s. 483.

92 Straffegjennomføringsloven § 37(9) jf. § 17(2).

over bruken. Dette har vært etterlyst av en rekke instanser, som Stortingets justiskomiteé (helt tilbake på 1990-tallet) samt FNs torturkomité og FNs menneskerettskomité.⁹³ Norges Nasjonal institusjon for menneskerettigheter (NI) etterlyste dette på nytt i en rapport fra 2012. NI avdekket samtidig en rekke problemer knyttet til praktiseringen av regelverket, inkludert utfordringer knyttet til skjønnsmessig utformet regelverk, saksbehandlingsregler, praksis og systemet for kontroll og overprøving av vedtak.⁹⁴ Ut ifra innhentede fengselsinterne tall er isolasjon for å opprettholde «ro, orden og sikkerhet» den vanligste varianten, med nesten 2500 vedtak i 2011.⁹⁵ Nesten en tredjedel av vedtakene gjelder varetektsinnsatte, der domstolene har besluttet å oppheve straffeprosessuell isolasjon. Dette er urovekkende, særlig tatt i betraktning at uskyldspresumsjonen gjelder for disse innsatte, som ikke er straffedømte. Enkelttilfeller påvist av nasjonale og internasjonale organer gir også eksempler på praksis som er bekymringsfull i et menneskerettslig perspektiv. CPT har etter alle sine fem siste besøk i Norge uttrykt bekymring over ulike tilfeller av isolasjon, inkludert fanger på en avdeling for særlig høy sikkerhet som ble underlagt et isolasjonslignende regime i nesten to år.⁹⁶ Den norske Sivilombudsmannen har påvist at fanger isoleres fra fellesskapet på bakgrunn av bagatellmessige ordensovertredelser som forsovelse,⁹⁷ og har uttrykt bekymring over et tilfelle av nesten ett års isolasjon av en innsatt som ble oppfattet som vanskelig.⁹⁸ Ombudsmannen har også avdekket alvorlige rettssikkerhetsmessige mangler i en sak der en fange ble isolert i om lag 110 dager før han ble overført til sykehus, fordi fengselet og overordnet myndighet begge hadde brutt sine rapporteringsplikter. Det er dermed en rekke indikasjoner på at Norge har menneskerettslige utfordringer knyttet til bruken av denne typen isolasjon.

Isolasjon som forebyggende tiltak kan også gjennomføres ved bruk av sikkerhetscelle, typisk bare møblert med en fastboltet seng, og med mulighet for å spenne fast den innsatte med hånd- og fotreimer. Det er lov hjemmel for inngrep i form av sikkerhetscelle i Norge⁹⁹ og for bruk av sikringscelle eller observasjonscelle i Danmark.¹⁰⁰ Isolasjon under slike forhold er forbundet

93 Se hhv. Innst. S. nr. 6 (1998–1999), FNs torturkomité's anbefalinger CAT/C/NOR/CO/5, avsn. 8 og CAT/C/NOR/CO/6-7, avsn. 11; FNs menneskerettighetskomité's anbefalinger, CCPR/C/NOR/CO/6, avsn. 11.

94 Nasjonal institusjon for menneskerettigheter, «Bruk av isolasjon i fengsel – norsk lov og praksis i et menneskerettslig perspektiv», Temarapport 2012.

95 Ragnar Kristoffersen: «Nytt om isolasjon i fengsel», *Retts på sak* (2013), s. 24–25.

96 CPT, Visit Report, Norway, Visit 2005, CPT/Inf (2006) 14, avsnitt 63.

97 Sak 2006/993.

98 Sak 2007/1493.

99 Se straffegjennomføringsloven § 38.

100 Se Strafffuldbyrdsloven § 64 og § 66 om hhv. observasjonscelle og sikringscelle.

med svært strenge betingelser og intensiv kontroll, herunder helsetilsyn.¹⁰¹ I begge land må bruken antas å være betraktelig lavere og av kortere varighet enn forebyggende isolasjon på en ordinært innredet celle.¹⁰² Fordi det er tale om en ekstrem variant av isolasjon, er det imidlertid viktig at det fastholdes et kritisk fokus på slike inngrep.¹⁰³

ISOLASJON AV PRAKTISKE HENSYN

Isolasjon kan også forekomme med begrunnelse i praktiske hensyn, for eksempel mangel på personale, bygningstekniske årsaker osv. I Norge kan fengselet beslutte at en fange skal utelukkes helt eller delvis fra fellesskapet på denne bakgrunnen.¹⁰⁴ Loven spesifiserer ikke noen tydelig maksimumstid. Fengselsinterne tall viser at antall registrerte vedtak på dette grunnlaget var 449 i 2011, noe som representerer en halvering av antall vedtak sammenlignet med 2009. Tallene varierer imidlertid mye mellom fengslene, og halvparten av tilfellene er registrert ved Ringerike fengsel. Selv om tallmaterialet tyder på at antallet ikke er svært høyt, er det i praksis avdekket en rekke saker som gir grunn til bekymring. For eksempel avdekket CPT under sitt besøk i Norge i 2005 at en fange hadde sittet isolert i 77 dager etter at vedtaket hadde opphørt å gjelde, utelukkende begrunnet i manglende kapasitet.¹⁰⁵ I 2011 påviste CPT at bemanningsproblemer var årsaken til isolasjon i helgene av en mindreårig i Bjørgvin fengsel og en i Oslo fengsel.¹⁰⁶ I 2011 behandlet Oslo tingrett en sak der Ila fengsel hadde praktisert en «køordning» der man kunne sitte i dagevis i påvente av å slippe ut av isolasjon, selv om retten hadde besluttet at isolasjonen skulle oppheves.¹⁰⁷ I et annet tilfelle hadde siktede uten rettens kjennelse

101 Marte Rua (2012): *Hva gjør fengselsleger? En institusjonell etnografi om isolasjon og helse*, Bokserien nr. 1/2012, Institutt for kriminologi og rettsosjologi, Universitetet i Oslo, s. 96–97 og 139–140.

102 For tall om Danmark, se Kriminalforsorgens statistikk 2012, s. 34 f.: Sikringscelle ble brukt 239 ganger i 2012, hvorav 204 var med fiksering. Observasjonscelle ble brukt 1116 ganger i 2012. I omtrent halvparten av alle tilfellene varte disse isolasjonsformene under 6 timer. Observasjonscelle ble 35 ganger brukt i mer enn 3 døgn, og det samme skjedde én gang når det gjelder sikringscelle. For tall om Norge, se *Kriminalomsorgens årsstatistikk 2010*, Kriminalomsorgens sentrale forvaltning, Oslo 2011, side 7. Kriminalomsorgen opplyser ikke om lengden på oppholdene. Fra 2011 har Kriminalomsorgen heller ikke oppgitt antall i sine årsrapporter, men i 2010 ble sikkerhetscelle registrert brukt 344 ganger. Tallet er omtrent det samme som året før (351 i 2009), som igjen er en stigning fra 2008 (275), i henhold til Kriminalomsorgens årlige statistikker for disse årene.

103 Vårin Hellevik (2001): *Bruk av isolasjon i norske fengsler*. Juss-Buss stensilserie nr. 84. Universitetet i Oslo.

104 Straffegjennomføringsloven § 37 (8).

105 CPT, Visit Report, Norway, Visit 2005, CPT/Inf (2006) 14, avsn. 62.

106 CPT, Visit Report, Norway, Visit 2010, CPT/Inf (2011) 33, avsn. 53–54.

107 Oslo tingretts kjennelse av 11. november 2010. Retten fant isolasjonen «ugyldig og uhjemlet».

sittet 12 døgn i isolasjon etter «mottak» ved Ila fengsel. Det var ingen planer om å overføre siktede til en varetektsplass uten isolasjon.¹⁰⁸ Sivilombudsmanen har også avdekket at isolasjon har blitt benyttet som et sparetiltak. Etter et besøk i Skien fengsel i 2007 tok ombudsmannen opp fengselets bruk av kollektiv innlåsing av fangene for å bøte på store budsjettmessige underskudd.¹⁰⁹

Til tross for at fengselsintern statistikk kan tyde på at isolasjon på dette grunnlaget ikke er utbredt, foreligger det altså en rekke eksempler på problematisk praktisering av denne formen for isolasjon. Kriminalomsorgen har dessuten selv uttrykt bekymring over nettopp praksis knyttet til isolasjon av bemannings- eller bygningmessige hensyn.¹¹⁰

ISOLASJON SOM ET SÆRSKILT STRENGT REGIME FOR DØDSDØMTE

Isolasjon er iblant brukt for å skjerpe den ordinære straffen, særlig for dødsdømte. Denne formen for isolasjon er blant annet blitt rapportert av CPT under besøk i Bulgaria og Ukraina.¹¹¹ I en rapport fra 2008 beskrev også FNs torturrapportør at han møtte innsatte på dødsgangen i Abkhasia og i Mongolia som var i langvarig isolasjon.¹¹² I USA sitter flere enn 3000 fengslet på dødsgangen i 35 stater, og i de fleste tilfellene sitter de i isolasjon, og ofte langvarig. På dødsgangen i Texas sitter innsatte i gjennomsnitt over 10 år før henrettelsen finner sted.¹¹³

SÅKALT FRIVILLIG ISOLASJON

I flere fengselsystemer er det en mulighet for fanger å velge å gå i såkalt frivillig isolasjon for å unngå samvær med andre innsatte. Hele begrepet «frivillig isolasjon» er en uheldig konstruksjon, da det som regel er snakk om at man velger isolasjon av frykt for mulige konsekvenser av å omgås med andre innsatte. Det er særlig personer dømt for seksualforbrytelser som ofte vil velge en slik løsning. Men også andre grupper av såkalte «svake fanger» kan velge frivillig isolasjon av sikkerhetsmessige årsaker for å unngå overgrep og trusler fra såkalte «sterke fanger».

I Danmark skjelner man i statistikken mellom frivillig isolasjon med eller uten «mulighet for samvær med medinnsatte». Det er et positivt uttrykk for at man fra Kriminalforsorgens side gjør en innsats for å gi en stor gruppe av

108 Borgarting lagmannsretts kjennelse av 27. juli 2011. Se også Aftenposten 10.08.11.

109 Sak 2007/894.

110 Brev fra Kriminalomsorgen region sør til Nasjonal institusjon for menneskerettigheter, 16. september 2013.

111 Se Jim Murdoch: *The treatment of prisoners – European standards*, Strasbourg 2006, s. 36 f.

112 2008 General Assembly report – A/63/175, s. 19.

113 «A Death Before Dying: Solitary Confinement on Death Row», ACLU report, juli 2013.

disse innsatte adgang til andre former for meningsfull sosial kontakt – for eksempel gjennom periodevist cellefelleskap. Likevel ligger bruken av frivillig isolasjon på et høyt nivå. Ser man på de lukkede fengslene og arresthusene var det 382 tilfeller av frivillig isolasjon i 2004, hvorav 198 var uten mulighet for samvær med medinnsatte, mens man i 2012 hadde 403 tilfeller av frivillig isolasjon, hvorav 143 var uten mulighet for samvær med medinnsatte.¹¹⁴ Teller man med de åpne fengslene, blir det imidlertid en annen sak. I 2012 talte Kriminalforsorgen 820 tilfeller av frivillig isolasjon, hvorav 320 var uten mulighet for samvær med medinnsatte.¹¹⁵ Samlet sett må man konkludere med at det er snakk om en både omfangsrik og rutinemessig bruk av denne isolasjonsformen.

I Norge skjeller man ikke som i Danmark mellom frivillig isolasjon med eller uten «mulighet for samvær med medinnsatte». Innhentet fengselsintern statistikk indikerer likevel at antall vedtak på dette grunnlaget har gått betydelig ned. For 2011 er det registrert 276 vedtak om selvvalgt isolasjon, hvorav varetektsfanger utgjør om lag en fjerdedel (68) av disse. Det er likevel store variasjoner mellom fengslene – et enkeltfengsel står for hele 141 vedtak av det totale. Inntil solid offentlig statistikk foreligger, er det reelle omfanget å anse som uklart.

UTLENDINGSRETTSLIG ISOLASJON

En urovekkende utvikling de senere årene er at stadig flere europeiske land oppretter lukkede interneringsenheter for utlendinger, ofte for personer som ikke kan bevise sin identitet, eller i påvente av utsendelse fra riket.¹¹⁶ Dette gjelder også de skandinaviske landene, som alle opererer med lukkede interneringsenheter for utlendinger. Både i Danmark,¹¹⁷ Sverige¹¹⁸ og Norge¹¹⁹ er det adgang til å ilegge internerte utlendinger isolasjon. De angitte formålene for bruk av denne typen isolasjon varierer en del i de skandinaviske landene, og inkluderer blant annet innhenting av nødvendige opplysninger for å avklare om en oppholdstillatelse kan gis, orden og sikkerhet, negativ påvirkning av miljøet, smittevern, alvorlig skade på eiendom og rømningsfare.

Det har vært forholdsvis lite fokus på denne typen isolasjon i Skandinavia, men enkelte eksempler på bekymringsverdig praksis er kjent. Blant annet kan nevnes at det er konstatert en økning i bruken av isolasjon på det norske

114 Kriminalforsorgens Statistikk 2012, s. 34.

115 Se «Frygt får flere til at isolere sig i fængsler», *Politiken* 8. mai 2013, samt Andreas Graae: «Ensom af soning: Flere fanger går i frivillig isolation», *Fængselsfunktionæren* nr. 5, mai 2013, s. 4 f.

116 For en oversikt, se <http://www.globaldetentionproject.org/>

117 Udlændingeloven nr. 863 af 25 juni 2013, § 37c.

118 Utlänningslag nr. 716 af 29. september 2005, Kapitel 11, § 7.

119 Forskrift om Politiets utlendingsinternat (Utlendingsinternatforskriften) § 10.

utlendingsinternatet de senere årene.¹²⁰ Artikkelforfatterne har ikke inngående kjennskap til hvordan disse regelsettene praktiseres, men anbefaler at den utlendingsrettslige isolasjonen granskes nærmere.

KONKLUSJON

Samlet sett kan det ikke være tvil om at bruken av isolasjon i de skandinaviske fengslene ligger på et altfor høyt nivå når man tar i betraktning de veldokumenterte skadevirkningene. I tillegg er den skandinaviske isolasjonspraksisen ikke bare forbundet med helserisiko. Det er også en rekke vesentlige rettssikkerhetsmessige spørsmål å ta stilling til.

Bruken av isolasjon i skandinaviske fengsler er et eksempel på en praksis som ikke stemmer godt overens med vår egen selvforståelse som progressive, egalitære og humanistiske velferdsstater hvis straffe- og fengselssystemer angivelig er blant de mest humane i verden. I 2012 konkluderte den daværende norske justis- og beredskapsminister Grete Faremo for eksempel med at hun forvaltet «verdens beste kriminalomsorg». Den tidligere danske justisministeren Lene Espersen uttalte i 2007 at den danske kriminalforsorgen var «en av de beste i verden».¹²¹ Det er fint å være stolt av de mange gode ting som gjøres i de skandinaviske fengselssystemer – men kanskje kan en slik selvforståelse være misvisende og ikke minst uhensiktsmessig når det dreier seg om å håndtere de mer problematiske sidene av skandinavisk fengselspraksis?

Der er tydeligvis et behov for mer oppmerksomhet omkring bruken av isolasjon i både Norge, Sverige og Danmark. Det er derfor vi har ønsket å etablere et skandinavisk isolasjonsnettverk – for å øke kunnskapsdelingen og erfaringsutvekslingen og dermed datainnsamlingen på dette området. Fremtidige møter og andre aktiviteter i nettverkets regi vil bli annonsert på vår hjemmeside.

120 Nasjonal institusjon for menneskerettigheter sin skyggerapport til FNs torturkomité, 12. oktober 2012, s. 3. Se også Dagsavisen 10. september 2012: «Bruk av isolat må stanses».

121 Se *Aktuelt for kriminalomsorgen* no. 1, 2012, s. 14, samt «Referat fra Dansk Fængselsforbunds 3. ordinære kongres 23. – 25. maj 2007 på Hotel Nyborg Strand».

INNLEGG

Menneskerettigheter i væpnede konflikter

Av Birgitte Magnus Weyde¹

E-post: birgitte.weyde@jd.dep.no

I sin kommentar i *Kritisk Juss* 2013 nr. 2 til en artikkel skrevet av David Håndler Andersen i *Kritisk Juss* 2013 nr. 1 om humanitærrett i dagens konflikter, spør Arne Willy Dahl om menneskerettighetene må vike for krigens folkerett, og om forholdene tillater at retten til liv gis den beskyttelsen som den er tiltenkt etter menneskerettighetene.

Utgangspunktet er at enhver stats nasjonale regler gjelder innenfor statens territorium til enhver tid, noe som innebærer at nasjonal straffelovgivning og menneskerettigheter setter grenser for både enkeltpersoners og statens maktbruk.² I situasjoner med væpnet konflikt kommer også humanitærretten til anvendelse. Spørsmålet er hvordan forholdet mellom menneskerettighetene og humanitærretten er i slike situasjoner.

Tradisjonelt har de internasjonale menneskerettighetene og den internasjonale humanitærretten blitt ansett å være to separate systemer som kommer til anvendelse i henholdsvis fredstid og situasjoner med væpnet konflikt, noe som begrenser beskyttelsen av retten til liv i sistnevnte situasjoner. Dette synet har imidlertid utviklet seg. Som nevnt i Dahls kommentar, uttalte Den internasjonale domstolen i Haag (ICJ) i 1996 at menneskerettighetene kan anvendes i væpnede konflikter, men at spørsmålet om hva som er en vilkårlig berøvelse av livet, må avgjøres av gjeldende *lex specialis*, nemlig den lovgiv-

---

¹ Birgitte Magnus Weyde har master i rettsvitenskap og LL.M i internasjonale menneskerettigheter, humanitærrett og terrorismerett. Hun jobber som førstekonsulent i Innvandringsavdelingen i Justis- og beredskapsdepartementet.

² Det kan imidlertid eksempelvis gjøres fravikelser i krisesituasjoner, jf. Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK) artikkel 15.